Příspěvky ze Sekce 4: Cíle a obsah výchovy a vzdělávání

Vybrané edukační aspekty nejen spolkového života 2. poloviny 19. století v jihočeském regionu

SELECTED EDUCATIONAL ASPECTS NOT ONLY OF ASSOCIATIONAL LIFE IN THE SECOND HALF OF THE 19TH CENTURY IN SOUTH BOHEMIA

Jaroslava Rodičová

Katedra hudební výchovy, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita

Abstrakt: Edukační procesy lze vnímat napříč staletími jako zcela odlišné, postupně se vyvíjející a současně korelující s momentálními potřebami dané společnosti. Zároveň je v nich možno identifikovat shodné konstituenty tvořící jejich základní principiální podstatu - učící se subjekt, vyučující subjekt a učení. Nesčetné příklady jsou zde demonstrovány konkrétními pedagogickými aktivitami spolu s představiteli doznívající kantorské a nově vznikající spolkové éry zvoleného období a místa, jež se staly středem mého zájmu.

Klíčová slova: výchova; vzdělávání; pedagogické systémy; rozvoj osobnosti; jihočeští kantoři; spolkový ruch

Abstract: Educational processes can be seen as entirely different across the centuries, continuously evolving and correlating with the actual needs of the society. It is also possible to identify the same constituents forming their primary fundamental essence - a learning subject, teaching subject and the learning proces. There are countless examples demonstrated here by the specific educational activities along with representatives of the lingering schoolmasters era and emerging era of associational rush in selected time period and localities, that became the point of my interest.

Keywords: education; education; educational systems; personal development; schoolmasters of South Bohemia; associational rush

1 Podstata výchovy a vzdělání v historickém kontextu

Pojetí výchovy prošlo v průběhu svého vývoje řadou změn korespondujících vždy s momentálními zájmy a potřebami dané společnosti. Exkurz napříč jednotlivými kulturami v jejich chronologickém sledu přináší zevrubný obraz postupného formování člověka ve smyslu jeho učení a socializace. Odhaluje někdy až protikladné koncepce výchovy, které byly ovlivněny různorodými sociokulturními podmínkami a jejichž nesourodost souvisela s odlišným chápáním člověka jako takového.

Výchovná soustava ve Spartě, jež byla zcela podřízena potřebám a zájmům tohoto zemědělsko-vojenského státu, si kladla za cíl pěstování tělesné zdatnosti, odvahy, skromnosti a statečnosti. I přesto, že vojenský charakter výchovy provázel děti svobodných spartských

občanů po celou dobu jejich školní docházky od sedmi do osmnácti let, představovala důležitou složku výchovy i hudba, tanec a zpěv.

Jakýmsi protipólem této jednostranné výchovy, kde hlubší znalosti, zejména čtení a psaní, byly poněkud opomíjeny, byl složitější hospodářský a společensko-politický systém v Aténách. Cílem aténské výchovy se stal ideál krásy a dobra, který byl realizován spojením tělesné, rozumové, estetické a mravní výchovy, s akcentem na složku estetickou.[12]

Výchově a vzdělání věnovala pozornost celá řada starověkých myslitelů.[13] Nejucelenější syntézu římského výchovného systému vytvořil Marcus Fabius Quintilianus[14], římský řečník a učitel rétoriky, který se v 1. století po Kristu například zaobíral tím, zda je užitečnější vychovávat římské jinochy doma nebo ve škole. V této souvislosti psal o *„otrocích, mezi nimiž bude vychováván ten, do něhož vkládáme takové naděje“* (Průcha, 1997, s. 14), dále pak o vychovatelích a jejich potřebné kvalifikaci a v neposlední řadě o veřejných učitelích působících na školách. Jejich profese byla již ve zmíněné době, dle Quintilianova výkladu, diferencována podle předmětů, což v praxi znamenalo, že byli učitelé specializovaní na vyučování gramatiky, geometrie, hudby, rétoriky a dalších disciplín.

Při pohledu na současné školství, pokud vyloučíme alternativní způsoby výuky, zjistíme, že tyto zásady jsou stále pilířem našeho výchovně-vzdělávacího systému. Jistou vypovídající hodnotu například může mít závěrečná zpráva státního kontrolního orgánu České školní inspekce, jejíž součástí bývá i sdělení o dostatečné kvalifikaci a s ní související aprobovanosti toho či onoho učitelského sboru. V jedné konkrétní inspekční zprávě se v oddílu Hodnocení předpokladů školy ke vzdělávání podle požadavků školského zákona uvádí:

Pedagogický sbor je věkově rozvrstven vcelku rovnoměrně, jsou zde zastoupeni jak zkušení vyučující, tak pedagogové středního věku. Vzhledem k počtu pedagogů, aprobačnímu složení a rozložení úvazků jsou některé předměty (zejména výchovného charakteru) vyučovány bez příslušné aprobace. Vedení školy klade důraz na další profesní rozvoj vyučujících, podporuje změny ve vzdělávání a aplikaci inovací do výuky. Plán dalšího vzdělávání pedagogických pracovníků je cílevědomý, reaguje na priority školy. (Česká školní inspekce, Jihočeský inspektorát, 2012)

Podobně jsou více či méně stále aktuální otázky, v jakém prostředí nejlépe vzdělávat naše potomky. V domácím, zčásti izolovaném, a podstatně chudším o sociální interakce, ale zato pohodlnějším a s minimem překážek nebo ve veřejném, z hlediska socializace jednoznačně přínosnějším, podnětnějším, ale pro některé striktnějším?

Zásadní zlom ve vývoji pedagogického myšlení nastal s rozvojem křesťanské ideologie ve čtvrtém a pátém století, pod záštitou které se dařilo církevnímu školství. Důležitou složku v klášterních, katedrálních a farních školách představovalo kromě studia základů teologie

[12] Kalokaghatia (kalos = krásný, agathos = dobrý) spočívala v rozvoji osobnosti v jednotlivých uměních, kladla důraz na literární vzdělání, na řečnictví a na kulturu pohybu. Holas, M. (1995). *Hudební pedagogika.* Praha: Hudební fakulta AMU, s. 5.

[13] K nejvýznamnějším patřil Sókratés, Platón, Aristotelés a Marcus Tullius Cicero. Holas (1995, s. 5–7).

[14] Jeho Dvanáct knih o výchově řečníka představuje první systematickou didaktiku, v níž Quintilianus formuloval řadu didaktických pravidel a principů, které ovlivnily práci mnoha pedagogů v následujících epochách. Holas (1995, s. 7).

a sedmera svobodných umění[15] i učení se liturgickému zpěvu, jehož výuka se po nějaké době stala nedílnou součástí vzdělanosti. Mnohem později, zhruba od třináctého století, se vedle těchto církevních škol v důsledku rozvoje řemesel a obchodu objevovaly i školy městské, zřizované a provozované městy.

Protikladem církevní výchovy se v tomto období stala výchova rytířská, zdůrazňující především tělesné a branné prvky na úkor hlubšího literního vzdělání (zejména čtení a psaní), jež se soustřeďovala na přípravu budoucích šlechticů.[16] Důležitým mezníkem z hlediska utváření pedagogických postojů a další organizace školství byl od 12. století vznik univerzit, které zprvu měly internacionální charakter[17], coby sdružení učitelů a žáků, a vznikaly spojením klášterních a katedrálních škol se světskými odbornými školami.

Renesanční a humanistické tendence, jejichž projevem byl systematický návrat k ideálům antiky a nebývalý rozvoj vědy a umění, přinesly nové názory na postavení člověka ve společnosti a na problematiku výchovy, stejně jako usilovaly o rozvoj tvořivé osobnosti s širokým rozhledem a vzděláním.

Z celé řady renesančních myslitelů[18] se v našem prostředí vymyká autor první české knihy o hudební výchově, Jan Blahoslav. Musica, to jest knížka zpěvákům náležité zprávy v sobě zavírající[19], coby první pokus o teoretickou reflexi hudebně pedagogické praxe, přináší metodické pokyny k otázkám hlasové hygieny, metodiku výuky vokální intonace a rozvoj hudebního nadání žáků se základními podněty pro realizaci chrámového zpěvu.

Významný stimul v rozvoji hudebnosti českého národa představovala především činnost literátských bratrstev, cechovně organizovaných zájmových sdružení vzdělaných měšťanů, jejichž členové se často ve spolupráci s kantory a sbormistry objevovali i v roli finančních podporovatelů jednotlivých škol. Tato pomoc s sebou přinesla i četné pravomoci spojené s obsazováním jednotlivých kantorských míst nebo s funkcemi školních dohlížitelů, tzv. inspectores, dbajících na kvalitu pěstované hudby a podávajících pravidelné zprávy o úrovni hudební výchovy na škole a na kůru.[20] Literátská bratrstva lze tedy považovat za jakési předchůdce dnešní školní inspekce[21], samostatného a nezávislého správního úřadu

---

[15] Septem artes liberales zahrnovala trivium (gramatika, rétorika, dialektika) - jazykový a formální vzdělanostní základ a quadrivium (aritmetika, geometrie, astronomie, hudba) - základní věcné vzdělání. Jůva, V. (1981). *Dějiny pedagogiky.* Praha: SPN, s. 18–19.

[16] Mezi sedmero rytířských ctností patřila jízda na koni, plavání, střelba z luku, zápas, lov, hra v šachy, skládání a zpěv veršů. Holas (1995, s. 8).

[17] Naše Karlova univerzita sdružovala čtyři národy: český, bavorský, polský a saský. Mezi původní čtyři fakulty patřily: právnická, lékařská, teologická a artistická. Jůva (1981, s. 20).

[18] Pedagogové hledající nové cesty výchovné práce a usilující o to, aby místo neplodné a formalistické scholastické výchovy nebo praktické, ale jednostranné výchovy rytířské byla rozvíjena výchova nová: Vittorino da Feltre, Desiderius Erasmus Rotterdamský, Juan Luis Vives, Francois Rabelais, Michel de Montaigne, Martin Luther, Filip Melanchton, Johann Sturm a další. Holas (1995, s. 9–10).

[19] Kniha vyšla v Olomouci roku 1558. Holas (1995, s. 10).

[20] Holas (1995, s. 10).

[21] Česká školní inspekce provádí inspekční činnost ve všech školách a školských zařízeních zapsaných ve školském rejstříku, bez ohledu na zřizovatele, a to v pravidelných intervalech. Děje se tak na základě koncepčních záměrů a systémů hodnocení vzdělávací soustavy dle veřejně známých kritérií, která schvaluje Ministerstvo školství, mládeže a tělovýchovy. Česká školní inspekce, Inspekční činnost. (2016). *Základní*

zřízeného ze zákona, o kterém již byla řeč. Po zrušení bratrstev roku 1786 se na kůrech kostelů místo nich objevily spolky přátel církevní hudby a zpěvácké jednoty, přetrvávající v této změněné podobě až do 19. století.[22]

Oporou pedagogiky druhé poloviny 16. století se stalo jezuitské školství, které považovalo výchovu vedle kázání a zpovědi za rozhodující nástroj protireformačního boje. Zvýšená pozornost byla věnována didaktice – podrobnému rozplánování učiva, procvičování a opakování látky, využívání názorných pomůcek, udržování kázně systémem odměn a trestů aj.[23] Rozhodující vliv v oblasti školství si jezuité udrželi i v jižních Čechách od konce zmíněného 16. století až do zrušení řádu Josefem II. v roce 1773. Vznikly zde, v Českém Krumlově a v Jindřichově Hradci[24], jezuitské koleje, které si držely, stejně jako na jiných místech, velmi vysokou úroveň vzdělání a jimiž prošla řada významných osobností.

Základy novodobých pedagogických systémů, jejichž bohaté podněty jak v oblasti obecné koncepce výchovy, tak jejího obsahu, forem, metod a organizace přinesla již renesance, byly však trvale položeny až v 17. a 18. století.

Výraznou osobností 17. století, nejen v našem domácím prostředí, byl Jan Ámos Komenský, poslední biskup Jednoty bratrské, jeden z největších českých myslitelů, filosofů a spisovatelů. V jeho rozsáhlém literárním odkazu, který dosahuje světového uznání, je uloženo nepřeberné množství pedagogických idejí, plánů a postřehů.[25] Jeho vize jednotné školy, základních didaktických zásad, jeho encyklopedismus, humanismus, demokratismus a vlastenectví se staly trvalým podnětem pro další rozvoj pedagogiky.[26]

Důležitým aspektem naší historie zvláště v době feudalismu a následného kapitalismu byla tradice kantorů, tedy učitelů obecně vzdělávacích škol, jejichž činnost často souvisela ještě s funkcí v kostele, buď s vedoucím kůrové hudby a zpěvu nebo s prvním zpěvákem.

---

vymezení činností, obsahu a forem práce České školní inspekce. Dostupné z http://www.csicr.cz/cz/Inspekcni-cinnost-QL/Inspekcni-cinnost

[22] Dokladem chrámových sborů vykazujících nejčastěji běžnou dobovou produkci v jižních Čechách jsou soupisy z kůrů kostelů v Hluboké nad Vltavou, Zlaté Koruně, Kájově, Chvalšinách, Jindřichově Hradci, Strakonicích apod., z archivů klášterů ve Vyšším Brodě, Zlaté Koruně a v Želivě nebo ze souborů klášterních knihoven minoritů v Bechyni, Jindřichově Hradci, servitů z Nových Hradů, redemptoristů z Českých Budějovic aj. Padrta, K. a kol. (1989). *Jihočeská vlastivěda. Hudba.* České Budějovice: Jihočeské nakladatelství, s. 58.

[23] Počet jezuitských škol prudce stoupal. V roce 1616 bylo v katolické Evropě 372 kolejí, v roce 1710 se rozrostla síť na 612 institucí. Jůva (1981, s. 28–29).

[24] Zakládací listinu jezuitské koleje v Jindřichově Hradci podepsala Kateřina z Montfortu, manželka Adama II. z Hradce roku 1594. Výuka započala o rok později, zanedlouho potom byla doplněna fundace prvních studentů a založen seminář, který internátní formou poskytoval vzdělání 30 vybraným žákům z nemajetných rodin. K nejznámějším osobnostem patřil pedagog a historik Bohuslav Balbín a autor populárního kancionálu Václav Matěj Šteyer. Běhalová, Š. a kol. (2002). *Jindřichův Hradec: město nad Vajgarem.* Jindřichův Hradec: město Jindřichův Hradec, s. 84–85.

[25] Cílem Komenského výchovy je ve shodě s náboženským přesvědčením příprava jedince k věčnému životu. Ta má tři stupně: vzdělání, tj. poznat sebe a svět, mravnost, tj. ovládnout sebe a zbožnost, tj. povznést se k bohu. Z těchto tří stupňů vyplývaly tři oblasti výchovy: vzdělání ve vědách, uměních a řemeslech, mravní výchova a výchova náboženská. Jůva (1981, s. 30–42).

[26] Holas (1995, s. 11).

V širším slova smyslu byl takto nazýván každý, kdo se zabýval vyučováním hudby a zpěvu[27] - tedy ředitel kůru, kapelníci, hudebníci. Tomuto tématu, které zasluhuje bližší pozornost, se více věnuje následující oddíl tohoto příspěvku.

S obdobím druhé poloviny 18. století je neodmyslitelně spjata školská reforma formulovaná Všeobecným školním řádem ze dne 6. 12. 1774, jež poprvé v historii vyjádřila zájem státu na vzdělání veškerého obyvatelstva. Příznivé podmínky pro její přijetí vytvořila souhra ekonomického prospěchu státu s jeho prospěchem politickým dohromady s filozofií tehdy dominujícího osvícenství doplněného filantropickými motivy. Mimořádný význam měla i řada podpůrných kroků jako například zřízení skladu školních knih či vznik praeparand pro přípravu učitelů/ kantorů, čímž byl zahájen proces postupného utváření učitelského stavu a jeho profesionalizace. K výkonu učitelské praxe měla sloužit Methodní kniha[28], jakási příručka obsahující značně podrobné a konkrétní pedagogické zásady, kterou sepsal sám autor školské reformy, Ignác Felbiger. Tímto započal vývoj, který v roce 1869 pokračoval zavedením již osmileté povinné školní docházky, tentokrát již přísně sledované a vyžadované i prostřednictvím trestů v podobě vězení pro rodiče neposílající své děti do školy, a v našich zemích vyvrcholil koncem 19. století v Evropě zcela ojedinělou gramotností dospělého obyvatelstva.

Celkově lze tuto epochu shrnout jako postupný přechod společnosti od pozdního feudalismu k nově nastupujícímu kapitalismu, který s sebou přinesl demokratický ideál, i když třídně omezený, jež se stal trvalým znakem nové kultury i nové koncepce výchovy. Pedagogické ideje vyjádřené v dílech čelních představitelů tohoto období inspirovaly pokrokovou pedagogiku 19. století a pozitivně ovlivnily i pedagogické myšlení v dalších obdobích.[29]

Společnost, která prošla v průběhu 19. století řadou ekonomických, sociálních a politických proměn, se v reakci na silný hospodářský růst a rychle stoupající počet obyvatelstva koncentrovala do rozvíjejících se měst. V souvislosti s nově vzniklými potřebami byly prosazovány i nové požadavky na výchovu a vzdělání, rozvíjela se síť školských a mimoškolských zařízení. Podstata pedagogiky však vycházela z odkazu předchozích etap, zvláště pak z podnětů Komenského, Locka a Rousseaua.[30]

---

[27] Slovo vzniklo z latinského cantor, což byl zpěvák. Štědroň, B. (1965). Kantor. In G. Černušák, B. Štědroň, & Z. Nováček (Eds.), *Československý hudební slovník osob a institucí*. Svazek druhý M-Ž. (s. 640). Praha: Státní hudební nakladatelství.

[28] Felbiger zde zdůrazňoval hromadné vyučování ve třídách, metodický postup od lehčího k obtížnějšímu, od známého k neznámému, velký význam přikládal společnému čtení z učebnice, oceňoval výklad učitele a jeho následný rozhovor se žáky na téma předneseného učiva. Morkes, F. (2004). *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu.* Dostupné z http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731

[29] K předním představitelům anglosaské pedagogiky tohoto období se řadí John Locke, ve Francii Jean Jacques Rousseau, Claude Adrien Helvétius a Denis Diderot, v Německu Wolfgang Ratke a Immanuel Kant a ve Švýcarsku Johann Heinrich Pestalozzi. Jůva (1981, s. 43–54).

[30] Představitelem německé pedagogiky 19. století byl Johann Friedrich Herbart, Friedrich Fröbel a Adolf Diesterweg, ruské Lev Nikolajevič Tolstoj a anglosaské Herbert Spencer a John Dewey. Holas (1995, s. 12–13).

Důležitou úlohu při formování českého školství sehrál vychovatelský ústav Budeč Karla Slavoje Amerlinga, který se od roku 1839 snažil o vzdělání *„vzorných učitelů a vychovatelů“* usilujících o to, aby *„všecky vlohy dítěte probuzovány a cvičeny byly“*.[31] I přesto, že tento ústav neměl dlouhého trvání, přenesl Amerling název školy i hlavní pedagogické myšlenky do první české hlavní školy založené roku 1848[32], jíž se stal ředitelem.

Zákonné ukotvení učitelských ústavů[33] spolu s novými podmínkami celého elementárního školství v Rakousku stanovil základní školský zákon, tzv. velký říšský zákon až roku 1869. Kromě toho, že rozdělil školy na obecné a měšťanské, zavedl zároveň osmiletou školní povinnou docházku, významně rozšířil obsah vzdělání, stanovil pravidla ekonomického a sociálního zabezpečení učitelů a další. Tímto počinem byl spuštěn oficiální, institucionálně podmíněný výchovně vzdělávací proces, jakési logické vyústění pedagogických snah z předchozího období, přetrvávající s většími či menšími obměnami do dnešních dnů.

Závěrem:

V různých edukačních procesech, ať proběhly v jakémkoli prostředí, době či území, lze identifikovat určité shodné, základní konstituenty, ke kterým patří učící se subjekt, vyučující subjekt a učení.[34] Při bližším pohledu do kterékoli zde připomenuté historické etapy můžeme najít nesčetné příklady konkrétních výchovných procesů: starověký myslitel nabádající své žáky k hledání pojmů, poznávání pravdy a neustálému sebezdokonalování se (Sókratés), profesor Karlovy univerzity a kazatel udělující rady dívkám, jak mravně žít (Jan Hus, Dcerka), vydavatel českých knih poučující tiskaře, jak si nejlépe počínat při své práci (Daniel Adam z Veleslavína), kantor poskytující rady rodičům problematického žáka (Jakub Jan Ryba), pedagog, spisovatel a hudebník vydávající svůj pedagogický časopis (Jan Nepomuk Josef Filcík, Přítel mládeže) aj. Náplní výchovného procesu je tedy taková činnost, jež svým prostřednictvím instruuje nějaký subjekt nebo jíž se nějaký subjekt něčemu učí. *„Edukační procesy jsou všechny takové činnosti lidí, při nichž dochází k učení na straně nějakého subjektu, jemuž je exponován nějakým jiným subjektem přímo nebo zprostředkovaně (textem, technickým zařízením aj.) určitý druh informace.“* (Průcha, 1997, s. 59)

Z pohledu života v hudebních spolcích 19. století to byly pravidelné zkoušky sboristů pod vedením často zkušeného sbormistra řídícího a poučujícího celý ansámbl.

2 Vliv výchovy na rozvoj osobnosti s bližším pohledem na konkrétní postavy jihočeského regionu

Termínem osobnost označuje J. Čáp (1996) *„člověka se všemi jeho psychickými, biologickými i sociálními znaky. K osobnosti patří všechny psychické procesy, stavy a vlastnosti určitého člověka. Zároveň je však každý člověk organismem s určitými tělesnými*

[31] Součástí Amerlingova ústavu byly i laboratoře, dílny, knihovna a nemocnice. Holas (1995, s. 20).

[32] První česká hlavní škola se nacházela v Praze v Panské ulici. Blatný, L. (1979). *Dějiny pedagogiky.* Praha: SPN, s. 98.

[33] Učitelské ústavy byly označovány jako vzdělavatelny učitelské. Vališová, A., & Kasíková, H. (Eds.). (2011). *Pedagogika pro učitele.* Praha: Grada, s. 73.

[34] PRŮCHA, J. (1997). *Moderní pedagogika.* Praha: Portál, s. 69.

vlastnostmi. Přitom patří k určité rodině, školní třídě nebo pracovní skupině, národnosti apod. To vše ovlivňuje i jeho prožívání, motivaci, psychické vlastnosti." (s. 9) Utváření každé osobnosti potom probíhá na základě jejího individuálního vývoje[35], který je určován jednak širším sociokulturním prostředím, tedy společností ve které žije a příslušností k určité společenské vrstvě, národnosti nebo instituci, a jednak nejužším společenským prostředím, do kterého patří především rodina, nejbližší přátelé, později partneři, ale i bezprostřední klima třídy, pracovního kolektivu, zájmového kolektivu apod. Záměrné a k určitému cíli směřující působení dospělých na děti, tedy utváření osobnosti v raném stadiu jejího vývoje, s použitím určitých výchovných prostředků a metod je tradičně chápáno jako výchova.

Při pohledu na život v Jihočeském regionu druhé poloviny 19. století lze tyto definice demonstrovat na konkrétních příkladech. Cílevědomé a systematické utváření osobnosti, jehož cílem je dosažení trvalejších změn v osobnosti recipienta v oblasti jeho chování a jednání, jak o něm hovoří Jiří Pelikán (1995, s. 33), můžeme sledovat nejprve v kantorské éře.

Dobový obrázek svých výchovně vzdělávacích prostředků nabízí například jedna jindřichohradecká škola, která vedle rákosky uplatňovala i zlatou a černou knihu. *„Zlatá kniha pro dívčí školu zaraženou v J. Hradci na počátku školního roku 1845"* uvádí na konci pololetí žákyně, které *„veřejnou odměnu si zasloužily"*, dále pak ty, které *„těmto se vyrovnati hleděly"* a nakonec ty, které *„s dobrým prospěchem se učily".*[36] Černá kniha, tentokrát kunžatecká, na hrubém šedém papíře nabízí vlastnoruční zápisy provinilců: *„[...] zapisuji se vlastnoručně do této knihy hanby a potupy pro ohavnou mládež školní [...]"* Následují další zápisy pro urážku učitele, nadávání, neslušné chování: *„pro velké darebáctví a zejména, že spolužáku vzal čepici a na ulici k ztracení pohodil"*, *„že na náměstí kůrami na špalkách bouchal a napomenut jsa p. učitelem jemu navzdor ku všeobecnému pohoršení bouchání s výsměchem opakoval"* a řada jiných, někdy zapisovaných jen panem učitelem.[37]

Zajímavou osobností jihočeského kraje byl Rudolf Nowak, kantor, pomocník na kůru a později i sbormistr nově založeného pěveckého sdružení v Kašperských Horách, který se o svých nejen pedagogických aktivitách zmiňuje takto:

S počátkem svého učitelského působení na různých venkovských školách kaplického a budějovického školního okresu jsem se snažil být věrný zásadě, věnovat své síly nejen škole, nýbrž i lidovým vrstvám a vedle školní činnosti jsem se vždy snažil vycházet vstříc také potřebám obce. To, že jsem neméně pečoval o vzdělání dětí ve zpěvu a hudbě jako nezbytných

[35] Pomineme-li vztah mezi fylogenezí (kmenový vývoj člověka v historickém sledu) a ontogenezí (vývoj jedince od zárodku až do konce jeho fyzického bytí - smrti). Pelikán, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém.* Ostrava: Amosium servis, s. 32.

[36] Zlatá kniha je dnes uložena v jindřichohradeckém museu, černá kniha se však nedochovala. Muk, J. (1938). *Život v Jindřichově Hradci před sto lety.* Jindřichův Hradec: Nákladem spolku Přátelé starého Jindř. Hradce, s. 56–57.

[37] Muk (1938, s. 57).

prostředků jejich citového rozvoje, je samozřejmé. Služba na kůru a hudební představení s mými žáky byly i mými zamilovanými zaměstnáními. (Mareš & Kareš, 2016b)[38]

Dokladem života a osudu muže, *„jenž po trnech kráčel ku hvězdám“*, jsou paměti Jana Evangelisty Kypty, varhaníka, skladatele a kantora. Ten na své pedagogické začátky v Jindřichově Hradci vzpomíná takto: *„Ve škole Novoměstské učitel na svátky svatodušní zemřel. I poslal si pro mne p. probošt a mne se tázal, zdali bych chtěl býti učitelem? Na mou odpověď, že s radostí, pravil, abych s ním tedy šel. Nevěděl jsem, kam jdeme. Přivedl mne do Novoměstské školy a tam řekl dětem: Dítky, zde vám vedu p. učitele.“* (Kypta, 1940, s. 66–67) Jak vyplývá z úryvku, učitelem v městské škole se v polovině 19. století mohl stát každý, kdo měl o toto místo zájem, nehledě na jeho vzdělání či předchozí zkušenosti. Do té doby, než byla nastavena přísnější pravidla, mohlo toto koedukované školské zařízení navštěvovat dítě z města i z kteréhokoli předměstí. *„Ale také vystoupilo, kdy se jemu neb rodičům líbilo, a proto se stávalo, že děti i v roce z jedné školy do druhé přebíhaly, ani se neohlásíce, a učitel ptal-li se, proč nejde ten neb onen den do školy, teprv se dozvěděl, že ten neb ona na Nežárku neb na Vajgar chodí. Pročež na učiteli to záleželo, aby hodně dětí měl.“* (Kypta, 1940, s. 67)

Výchovné působení profesorů na své už poněkud starší žáky, gymnazisty, mnohdy nekončilo jejich odchodem ze školní budovy, nýbrž pokračovalo leckdy i po vyučování. *„Jindřichohradečtí studenti s nostalgií vzpomínali na zahradní restauraci Panská zahrada, kde jim téměř patřila místa v zadní místnosti. Ta měla okna do zahrady, takže pokud se náhodou blížil někdo z učitelů, stačilo echo paní hostinské, po kterém studenti vyskákali z oken a zmizeli před pátravými zraky svých kantorů v přilehlých polích.“* (Řezníčková, 2007, s. 142) Když bylo vedení školy velmi striktní, posílalo dokonce profesory na obchůzku jednotlivých restauračních zařízení záměrně.

S jižními Čechami vždy souvisela i otázka česko-německých vztahů pramenící z duálního složení tamějšího obyvatelstva. Vyvážený poměr obou národností přinesl vzájemné prolínání a ovlivňování obou kultur i na kantorském poli. Kromě českých učitelů se do historie zapsalo i mnoho učitelů německých, kteří se bezproblémově zapojovali do veřejného kulturního života a svými aktivitami obohacovali život všech bez rozdílu národnosti. Příkladem může být Rudolf Leberl, syn německého kantora, jež *„vychoval mnoho nastávajících šumavských pedagogů v Českých Budějovicích, které se ocitly po Mnichovu a záboru pohraničí v tzv. Rest-Tschechei.“* (Mareš & Kareš, 2016a)[39]

Z mohutného rozvoje spolkového hnutí v padesátých letech 19. století vzešel nebývalý spolkový ruch, který se dotkl života občanské společnosti na mnoha úrovních. Vznikaly spolky zábavní, dobročinné, čtenářské, vzdělávací, akademické, odborné, umělecké, podpůrné, dělnické, politické, tělovýchovné, střelecké, spořitelní, vědecké, průmyslové, obchodní,

[38] Rudolf Nowak se narodil 1863 v Českých Budějovicích a zemřel 1932 v Kašperských Horách. V pěveckém sdružení, ke kterému pomohl přidružit i hudební těleso, vykonával funkci sbormistra nepřetržitě po dobu osmi let.

[39] Rudolf Leberl se narodil 1884 v Semněvicích a zemřel 1952 v Sulzbachu. Kromě pedagogické činnosti rovněž komponoval zejména komorní skladby a písně a sbíral a upravoval šumavský hudební folklor, který vyšel ve sbírkách Volkslieder aus dem Böhmerwald a Volkstänze aus dem Böhmerwald.

okrašlovací a další.[40] Blíže se zastavím u hudebních a pěveckých sdružení. Kromě spolkových dirigentů z řad regenschoriů[41], učitelů nebo místních varhaníků zde působili coby činní členové často místní nadšenci rozmanitých povolání, nezřídka velmi talentovaní a hudebně vzdělaní. V případě, že vhodný učitel chyběl, byl vypsán na jeho místo konkurz:

Zpěvácký spolek Břetislav v Domažlicích vypisuje tímto konkurz na místo učitele zpěvu a hudby v Domažlicích prozatím na jeden rok s ročním služným 600 zl. r. č. Povinností učitele bude vyučovati údy a žáky ve zpěvu nejvýše 15 hodin týdně. Kompetenti prokázati se musí, že jsou v hudbě theoreticky vzděláni, a že se prakticky znají ve vyučování zpěvu, piana a houslí [...]. Ještο v Domažlicích nestává učitel piana a hudby vůbec, očekávati lze, že učitel ustanovený mimo služné ještě značný příspěvek vyučováním soukromým získati sobě dovede. (Procházka, 1873, s. 40)

Spolkové aktivity byly tedy opět propojeny s kantory, o kterých již byla řeč, kteří se více či méně podíleli na samotném chodu a mnohdy i na vedení příslušného sdružení.

Existence jednotlivých organizací připomínala instituce s přesně danými pravidly a normami. Nezbytné bylo například dokumentovat založení spolku, vést záznamy jeho členů, financovat akce ze společné pokladny, která se sestávala z příspěvků každého z nich, mít zavedeny členské průkazy, pořádat pravidelné valné hromady, vést protokoly o jednání výborů a další. Zvláště pak se cenilo dlouholeté členství i zvláštní zásluhy členů, díky nimž bylo udělováno čestné členství.[42]

„Bývalo zvykem, že každý, kdo se chtěl třeba jen trochu zúčastnit veřejného dění, vstupoval podle svých zájmů do některého ze spolků, a že v čele těchto organizací stávaly významné osobnosti města." (Kovář, 2000, s. 16)

Závěrem:

Představitelé kantorského a spolkového života, často v jedné osobě, se zpravidla hojně účastnili kulturního dění ve svém městě. Díky pestré škále činností a společenských aktivit, které provozovali, působili na své okolí, jež ovlivňovali a záměrně formovali. Jihočeský region, od počátku protkán sítí českých a německých škol, byl svým národnostním složením specifickou oblastí zvláště pro kantory, kteří sem přišli odjinud. Ve své celistvosti potom sehrál nemalou roli ve 2. polovině 19. století, v době, kdy vyvrcholil rozvoj národní hudebnosti a pojem kantorská hudba se stal nejen zárodkem novodobého základního školství, ale i osobitým rysem naší kulturní historie.

---

[40] V Českých Budějovicích, v metropoli jižních Čech, bylo v letech 1840 - 1948 registrováno přes 1000 spolků a sdružení včetně profesních svazů a živnostenských společenstev. Nikrmajer, L. (2006). Spolky a sdružení. In J. Kopáček a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic.* (s. 521). České Budějovice: NEBE.

[41] Regenschori, ředitel kůru, vedl chrámovou hudbu, tj. chrámový sbor, případně orchestr, někdy byl zároveň i chrámovým varhaníkem. V Českých Budějovicích byla tato funkce spojena s děkanským, později katedrálním kostelem svatého Mikuláše. Honys, V. (2006). Regenschori. In J. Kopáček a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic.* (s. 458). České Budějovice: NEBE.

[42] Bajgarová, J. (2005). *Hudební spolky v Brně a jejich role při utváření „hudebního obrazu" města 1860–1918.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, s. 23–25.

Literatura

Bajgarová, J. (2005). *Hudební spolky v Brně a jejich role při utváření „hudebního obrazu“ města 1860 - 1918.* Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury.

Běhalová, Š. a kol. (2002). *Jindřichův Hradec: město nad Vajgarem.* Jindřichův Hradec: město Jindřichův Hradec.

Blatný, L. (1979). *Dějiny pedagogiky.* Praha: SPN.

Čáp, J. (1996). *Rozvíjení osobnosti a způsob výchovy.* Praha: ISV.

Holas, M. (1995). *Hudební pedagogika.* Praha: Hudební fakulta AMU.

Honys, V. (2006). Regenschori. In J. Kopáček a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic.* (s. 458). České Budějovice: NEBE.

Jůva, V. (1981). *Dějiny pedagogiky.* Praha: SPN.

Kovář, D. (2000). *Budějovice před sto lety.* České Budějovice: Jelmo.

Kypta, J. E. (1940). *Deník Jana Kypty opsaný synem jeho Bernardem.* Praha: Topičova edice.

Muk, J. (1938). *Život v Jindřichově Hradci před sto lety.* Jindřichův Hradec: Nákladem spolku Přátelé starého Jindř. Hradce.

Nikrmajer, L. (2006). Spolky a sdružení. In J. Kopáček a kol., *Encyklopedie Českých Budějovic.* (s. 521). České Budějovice: NEBE.

Padrta, K. a kol. (1989). *Jihočeská vlastivěda. Hudba.* České Budějovice: Jihočeské nakladatelství.

Pelikán, J. (1995). *Výchova jako teoretický problém.* Ostrava: Amosium servis.

Pocházka, L. (1873). Konkurz. *Dalibor: Časopis věnovaný zájmům světské i církevní hudby a zpěváckých spolků československanských, zároveň pak orgán „Matice hudební“ s četnými přílohami hudebními,* 5(1), 40.

Průcha, J. (1997). *Moderní pedagogika.* Praha: Portál.

Řezníčková, K. (2007). *Študáci a kantoři za starého Rakouska.* Praha: nakladatelství Libri.

Štědroň, B. (1965). Kantor. In G. Černušák, B. Štědroň, & Z. Nováček (Eds.), *Československý hudební slovník osob a institucí*. Svazek druhý M-Ž. (s. 640). Praha: Státní hudební nakladatelství.

Vališová, A., & Kasíková, H. (Eds.). (2011). *Pedagogika pro učitele.* Praha: Grada.

Elektronické zdroje

Česká školní inspekce, Inspekční činnost. (2016). *Základní vymezení činností, obsahu a forem práce České školní inspekce.* Dostupné z http://www.csicr.cz/cz/Inspekcni-cinnost-QL/Inspekcni-cinnost

Česká školní inspekce, Jihočeský inspektorát. (2012). *Inspekční zpráva. Čj. ČŠIC-48/12-C.* Dostupné z file:///C:/Users/Jarka/Downloads/2012000296.pdf

Mareš, J. & Kareš, I. (2016a). Rudolf Leberl. *Kohoutí Kříž: šumavské ozvěny.* Dostupné z http://www.kohoutikriz.org/data/w_leber.php

Mareš, J. & Kareš, I. (2016b). Rudolf Nowak. *Kohoutí Kříž: šumavské ozvěny.* Dostupné z http://www.kohoutikriz.org/data/w_nowak.php

Morkes, F. (2004). *Největší reforma školství v dějinách, 230. výročí Všeobecného školního řádu.* Dostupné z http://www.ucitelskenoviny.cz/?archiv&clanek=4731